

EESTI LASTE KIRJUTAMISRASKUSTEST VENE KEELES

T. Puik, P. Teral

Nõukogude Liit on paljurahvuseline riik, kus rahvastevaheliseks suhtlemiskeeleks on vene keel, mida liiduvabariikides õpitakse koolis kõrvuti emakeelega. Järelikult peab kool iga õpilast ette valmistama selliselt, et kooli lõpetanu oleks võimeline end igapäevakõnes ja -situatsioonides vene keeles vabalt väljendama. Kõrvuti suulise kõne praktilise oskusega on vaja, et iga täiskasvanu suudaks ka lugeda ja kirjutada selles keeles. Vene keele osatähtsus suureneb pidevalt nii teaduslik-tehnilise kui kultuuriinformatsiooni ulatuse tõusuga ning selle valdamine on vajalik kõigile. Sellest kasvab välja otsene vajadus mitmekülgete programmide ja õpikute järele.

Käesoleval ajal, mil käib elav diskussioon hariduse sisu, ulatuse ja ülesehituse üle, õpikute mahu, ainete õpetamise ea ja eri õppeainete vajalikkuse üle, pole pööratud piisavalt tähelepanu vene keele õpetamise probleemide valgustamisele. Vaidlustatakse küll vene keele õpetamise alustamise aega, kritiseeritakse õpikute raskust ja elukaugust, kuid ei arutata vene keele õpetamise metoodikat ja selle eripära ning sõltuvust emakeele õpetamisest.

Ühtlasi tuleb ka vene keele õpetamisel arvestada, et mitte kõik lapsed ei omanda kooliprogramme ühesuguse eduga ja kõik pole võimelised kooli astudes neid omandama. Igal aastal astub NSV Liidus esimesse klassi 11 - 14 % lapsi, kes osutuvad edutuks mitmesuguse raskusastmega kõnepuuete ja vaimse arengu peetuse tõttu (E.H. Ко-нющкова, 1984). Tunduvalt rohkem on aga neid lapsi, kellel on raskusi kirjutamis- ja lugemisoskuse omandamisel. Eesti NSVs 15 aasta eest tehtud uurimuse järgi on kirjutamiskõhustega õpilasi 20 - 22 % (E. Lepik, 1972; L. Vesker, K. Karlep, 1972). Kui õpilasel on raskusi emakeelse õigekirjaoskuse omandamisega, on seaduspärane, et need raskused ilmnevad ka teise keele õppimisel.

Samal ajal pole sugugi kõik kirjutamisraskustega õpilased kindlustatud eri- (logopeedilise) abiga. Järelikult langeb kahtluse alla juba kahes õppeaines (keeles) edasijõudmise edukus.

Eesti ja vene keel pole sugulaskeeled, mistõttu eesti lastel tekib vene keele õppimisel nende kahe keele erisugust ortograafiat, grammatikat ja ortoepiat arvestades mitmeidki probleeme. Ühtlasi kerkib küsimus: kuidas tulevad vene keeles kirjutamisega toime düsgraafikud, need õpilased, kellel on suuri raskusi emakeelse õigekirjaoskuse omandamisega?

Probleemist lähtudes viidi läbi vene keele etteütlused eesti koolide kolmandate klasside (7aastaselt kooli läinud) 100 õpilasega, kellest 50-1 olid kirjutamisraskused (edaspidi - düsgraafikud) ja said logopeedilist abi Tartu linna mitmesugustes koolides. Kontrollgrupiks oli samuti 50 Tartu üldkooli õpilast, kellel emakeele kirjalikes töödes oli hea või väga hea õpiedu. Etteüt- luse tekst oli võetud 3. klassi vene keele õpi- kust (1984, lk. 78), kus see on antud etteütluse- na ja koosneb 7 lausest:

Вот большой огород. Здесь растет красная морковь. А вот красные помидоры и зеленый лук. Это сад. В саду растут яблоки, сливы и груши. У нас хороший урожай. В корзине фрукты.

Alljärgnevalt tulevad vaatluse alla järgmi- sed küsimused.

1. Vene keele ortograafia ja kirjaliku kõne puuded (lühiülevaade).
2. Vene keele õpetamise eesmärgid algklassi- des.
3. Etteütluse vigade iseloomustus.
4. Töövihikute ja õpikute kirjalike harju- tuste analüüs.

Vene keele ortograafia ja kirjaliku kõne puuded

L. Štšerba järgi nimetatakse ortograafiaks mingi keele konkreetsete sõnade kirjutamise reeg- leid (Л.В. Щерба, 1983, с. 86). S. Kuzmina peab termineid *õigekiri* ja *ortograafia* täielikeks sü- nonüümideks (С.М. Кузьмина, с. 13). Ortograafias eraldatakse kaks osa: 1) tähekasutusreeglid ning ortograafiareglid (õigekirjareglid kitsamas mõttes), 2) kirjavahemärkide kasutamine.

Vene tähestikus on 33 tähte, millest 10 tä- histavad täishäälikuid, 21 kaashäälikuid ja 2

kannavad diakriitiliste märkide rolli, s.o. tähistavad määrke, mis määravad nende tähtede hääldamise, mille juurde nad kuuluvad. Iga täht esineb kahes variandis - suure ja väikese algustähena (välja arvatud diakriitilised märgid), mis erinevad omavahel veel kirjutatud ja trükitud kuju poolest (Л.В. Щерба, 1983, с. 63-64).

Eesti keeles on tähti tunduvalt vähem - 23. Vene keeles on tähti, mis ei tähista häälikuid - *ь* ja *ъ*, ning on tähti, mis tähistavad häälikuid, kuid jäävad mõnikord sõnas hääldamata, näiteks *л* (*солнце*), *т* (*честный*), *д* (*поздно*). Eesti keeles niisugust nähtust pole. Eesti keeles puuduvad ka kahte häälikut tähistavad tähed: *я* (*яма*), *ю* (*юг*), *е* (*ель*), *ё* (*ёж*). Rohkearvuline on vene keeles sibilantide ja afrikaatide rühm: *э, ч, ц, ш, ж, с*.

Positsioonist sõltuvalt tähistab üks ja sama täht erinevaid häälikuid, näiteks täht *о* tähistab häälikuid *о* (*дом, рот*), *а* (*гора, ношу*); täht *с* - *с* (*сам, суп*), *с'* (*сила, сяду*), *з* (*сбыть, сдал*), *з'* (*просьба, сделать*). On häälikuid, mida võib märkida ainult ühe tähega, ja neid, mida võib märkida ka erinevate tähtedega (ning see ei avalda mõju hääldamisele).

Täishäälikuid märkivaid tähti on vene keeles kahte liiki: ühed, mis näitavad eelneva konsonandi tugevust (*а, о, у*), teised aga pehmust (*я, е, и, ю, ё*). Peale selle tähistatakse pehmust sõna lõpus ja enne konsonanti järgneva pehmenusmärgiga, aga tugevust pehmenusmärgi puudumisega (*осень, маленький, окон, солнце*).

Vene keelele on spetsiifiliselt iseloomulik sõnarõhk, mis võib esineda sõnas igal silbil ja kannab tähendust eristavat funktsiooni. Rõhu asukohast oleneb vokaalide hääldus. Rõhk võib ühelt silbilt üle minna teisele, sealhulgas ka eessõnale.

Venekeelse õigekirja peamiseks aluseks on häälik- ja foneemanalüüs, kuid õigekirja põhiprintsipi mõistavad Moskva ja Leningradi fonoloogilise koolkonna esindajad erinevalt. Moskva koolkond peab põhiliseks foneemiprintsiipi, mille järgi ühed ja samad tähed tähistavad foneemi kõigis tema avaldumisvormides, olenemata tema kõlast ühes või teises foneetilises positsioonis, kindlustades sellega ühtsuse morfeemide kirjapanekus. Leningradi koolkonna pooldajad tunnistavad juhtivaks morfoloogilise printsibi, mille järgi iga sõnaosa (morfeem) antakse kirjas edasi alati

ühtmoodi (С.М. Кузьмина, 1981, с. 246-247). Ole-
nemata sellest, kumb printsiip on juhtiv,
kehtivad mõlemad.

Esineb kahesugust kirjutamist: 1) kirjutami-
ne, mis vastab hääldusele, näiteks *дом, был, люди, рукой*; 2) kirjutamine, mis sõltub hääliku
positsioonist ja mis ei vasta hääldusele: *сшил, поезд, подтолкнуть*.

Kirjutamisel saab toetuda kolmele põhimõttele: 1) tüvi ei muutu, kirjutamine vastab hääldu-
sele (*роза - розы*); 2) tüvi on kontrollitav, s.t.
on kaudselt hääldamisega kindlaks määratav (*море - моря*), 3) tüvi ei ole kontrollitav (tuleb mee-
les pidada), seejuures kirjapilt ei vasta hääldu-
sele (*сбор*). Grafeemid ja foneemid ei ole vasta-
vuses. Konsonandid on paremini diferentseeritavad
vokaalide *а, о, у* ees ja nende hulgas pole tähte,
mis tähistaks eraldi pehmet ja tugevat foneemi.
Teatud häälik võib ühe morfeemi koostises sattuda
sõna tuletamisel ja sõna muutmisel erinevatesse
tingimustesse:

1) vokaalide vaheldumine sõltuvalt rõhu asu-
kohast: *вода, пенал*;

2) heliliste ja helitute konsonantide vahel-
dumine olenevalt asendist - kas enne vokaale või
enne konsonante ja sõna lõpus: *воза, воз, возки*;

3) pehmete ja tugevate konsonantide vaheldu-
mine sõltuvalt asukohast järgneva konsonandi ees,
kutsudes esile pehmuse, mida kirjas peenendumär-
giga ei tähistata.

Vene keele kirjaliku kõne puudeid on uurinud
L. Spirova, A. Jastrebova (А.Ф. Спинова, А.В.
Ястребова, 1985), J. Sadovnikova (И.Н. Садовни-
кова, 1983), R. Levina (Р.Е. Левина, 1961), O.
Pravdina (О.В. Правдина, 1973), S. Ivanenko (С.Ф.
Иваненко, 1984) jt.

Nende järgi kuuluvad düsgraafiavigade hulka
järgmised vead.

1. Foneetilised vead, väljendudes tähtede
asendamises häälikute lähedase häälduse tõttu.
Eriti on asendamine levinud vilistavate (*с, з, ц*),
sisistavate (*ч, ц, ш, щ*), heliliste ja heli-
tute (*б - п, д - т, г - к - х, в - ф*), sonooride
(*р, л*), pehmete ja tugevate (*с' - с, з' - з, б' - б,*
д' - д) ja teiste häälikurühmade siseselt.

2. Sõna silbistruktuuri moonutused: täis- ja
kaashäälikute ärajätmine (*улица - улца, снег - снг*),
silpide ärajätmine (*барабан - баран*),
silpide ringipaigutamine (*пустила - путисла*).

3. Sõna lahutamine osadeks (*по шел, у шел*,

на дел) ja kahe sõna kokkukirjutamine (настоле, вруке). Tavaliselt kirjutatakse kokku eessõna põhisõnaga. Lahku kirjutatakse sõnaosi, kus esimene täht või silp meenutab liidet, sidesõna või eessõna (я сны) ning kui artikuleerimisel tekib sõnas paus (брат).

4. Grammatilised vead: eessõnade ärajätmine (были лесу, книга столе), käändelõppude ühildumisvead (нету белых подушка) soolise ühildumise vead (большой мальчика) ja rektsioonivead (читал книга).

5. Graafilised vead: tähtede asendamised graafilise ja optilise sarnasuse, ruumilise paigutuse tõttu (л - м, п - м, и - у, б - д, ш - и, е - в, ы - и, х - ж, н - ю, т - ш, е - з).

6. Rõhuta vokaalide vead, sõnalõpuliste heliliste ja helitute häälikute vead, kaashäälikute peenendusvead (паля - поля, сник - снег, нинал - пенал, окуп - окунь).

Kokkuvõtvalt võib öelda, et vene keel nõuab kirjutamisel täpselt ja hästi arenenud hääldamist, väljakujunenud häälik- ja foneemanalüüsi oskust, küllaldast suulise kõne arengu taset, tähekasutusreeglite head tundmist, head tähelepanu ja mälu. Nendest lülidest ühe mahajäämus võib juba põhjustada kirjutamisraskuste teket.

Eesti õpilaste vene keele etteütluste vigadele pole seni küllaldaselt tähelepanu pööratud. On uuritud eesti õpilaste iseseisva kirja vigu, mida võib jaotada järgmistesse gruppidesse:

1) ortograafiavead, mis sarnanevad vene õpilaste vigadele, millele lisandub eesti tähtede ületoomine vene tähtede süsteemi ja palatalisatsioonini märkimata jätmine;

2) morfoloogiavead (käände, soo ja arvu ebaõige kasutamine; omadussõna võrdlusastmete, tegusõna aspekti, enesekohase tegusõna, eessõna vale kasutamine; verbivormide ebaõige kasutamine ja moodustamine);

3) süntaktilised vead (sõnade vale järjekord lauses, rektsioonivead, sidendite ebaõige kasutamine, eesti keele konstruktsioonide mõju) (А. Иванова, 1985; В. Дмитриева, 1983).

Järelikult peaksid vene keele õpikud ja töövihikud eesti koolidele olema koostatud suunitlusega, mis väldiks eespool toodud vigade teket, arvestades samal ajal eesti ja vene keele kirjaliku ja suulise kõne ülesehitust ning erinevust.

Vene keele õpetamise ülesanded ja eesmärgid algklassides

Algklasside vene keele õpetamise eesmärgid on sõnastatud algklasside metoodilistes juhendites (И.Г. Батарина, 1984; Õ. Vahar, A. Siirak, 1982; А. Давидянц, N. Sepp, 1984; N. Pentre, Rump, 1980; И. Середитская, 1979) järgmiselt:

“Peaeesmärgiks on õpetada vene keelt kui suhtlemisvahendit, mis võib olla suuline (oskus teiste suuliselt esitatud mõtetest aru saada ja oma mõtteid suuliselt väljendada) või kirjalikult (lugemine, kirjutamine)“. Juhendutakse õpetamise ja kasvatamise ühtsuse printsiibist, s.o. eesmärgist kutsuda lastes esile huvi vene keele õppimise vastu, arendada mälu, tähelepanu ja mõtlemist, kujundada enesekontrolli harjumusi, keskendumisvõimet. Programmilise materjali esitamise printsiipi on kolm: 1) kasvatuslik õpetamine, 2) hääldamise õpetamine, 3) sõnavara tarvituselevõtmine, elementaarsete kõneliste oskuste kujundamine.

Metoodiline juhend I klassile näeb ette aasta jooksul normatiivse häälduse, umbes 200 sõna tähenduse ja nende kasutamisoskuse omandamise seotud kõnes. Järelikult peab I kl. lõpetanu oskama korrektselt hääldada kõiki vene keele häälikuid ja häälikuühendeid, edasi andma jutustava ja küsilause intonatsiooni ning kasutama neid kõnes.

II klassi eesmärgid on sõnastatud üldsõnaliselt: “esimeses klassis omandatud harjumuste ja oskuste täiustamine, nende edasine arendamine keelelise materjali kordamisega, üldistamisega ja laiendamisega“.

III klassi vene keele õpetamise eesmärgid on praktilised, üldhariduslikud ja kasvatuslikud. Nende järgi on vaja “kujundada õpilastel suulise kõne oskused, lugemine ja kiri, aga ka vene keele grammatilise süsteemi valdamine. Järelikult on peamiseks ülesandeks õpetada aru saama ja väljendada oma mõtteid vene keeles nii suuliselt kui kirjalikult“. Kasvatuslikud eesmärgid on väga laiaulatuslikud: “kasvatada õpilasi nõukogude patriotismi ja internatsionalismi vaimus, kujundada neis kõrgeid moraalseid omadusi - kohusetunnet, austust vanemate inimeste vastu, sõpruse ja seltsimehelikkuse tunnet, armastust loomade ja looduse vastu, arendada iseseisvat mõtlemist, tunnetuslikke võimeid ja loomingulist fantaasiat, rikastada hingelist maailma“. Tekib küsimus, kas ühe õppeaasta ülesanded peavad olema sõnastatud

nii laiahaardeliselt ja suurejooneliselt ning kuidas need on praktiliselt täidetavad?

III klassi metoodilises juhendis on fikseeritud ka kirjutama õpetamise peamised ülesanded. Need on: "graafiliste harjutuste täiustamine (üksikute tähtede ja täheühendite kirjutamine, hääliku-tähe vastavuste iseärasuste omandamine vene keeles; olemasolevate ortograafiliste harjumuste täiustamine ja uute loomine; vene keeles oma mõtete väljendamise oskuse kujundamine (kiri sõbrale, kirjutised seinalehele, ajakirja, sõnastus pildi järgi)". Kirjaliku kõne peamiseks eesmärgiks peab metoodiline juhend selle "kui kõnetegevuse liigi pidevat kujundamist, oskust väljendada oma mõtteid kirjalikus vormis".

Ülaltoodust on näha, kuiapid, üldsõnalised ja laialivalguvad on kõikide algklasside vene keele õpetamise eesmärgid. Nendes puuduvad konkreetsed nõuded ja juhised hääldamise, sõnavara ja grammatika arendamiseks, pole ka fikseeritud kirjaliku kõne (etteütluse ja iseseisva kirja) oskuste tase, pole toodud õigekirjaoskuse omandamise teed.

Kuna need küsimused (programmide koostamine ning seletuskirja sõnastus) on väga tähtsad, vajavad need käsitlemist ja analüüsi omaette artiklis. Käesoleva artikli ülesanne on tähelepanu juhtimine neile vastuoludele, mis valitsevad õpikute ja töövihikute struktuuri ning õpetamise eesmärkide vahel. Seetõttu ei pea autor vajalikuks neid eesmärke lähemalt analüüsida.

Etteütluse vigade iseloomustus

Etteütluse seitsmes lauses tegid 100 III kl. õpilast kokku 1217 viga, neist 1049 (86,2 %) tehti düsgraafikute poolt ja 168 (13,8 %) kontrollgrupis (P. Teral, 1987).

Suurim vigade arv ühes töös oli düsgraafikutel 54, väikseim 8. Kontrollgrupis oli ühes töös maksimaalselt 8 viga ning veatult kirjutatud töid oli 6. Ehkki erinevused on suured, näitab ainult 6 veatult kirjutatud tööd õpilaste suuri raskusi õigekirjaoskuse omandamisel. Düsgraafikute keskmine vigade arv oli 21, kontrollgrupis 3. Järelikult teevad düsgraafikud 7 korda rohkem vigu kui normaalselt edasijõudvad õpilased.

Vigade klassifitseerimine on väga raske nende rohkuse ja sõnades omavahelise kombineerumise tõttu. Seetõttu on vead jaotatud gruppidesse nen-

de esinemise rohkust arvestades (kahanevas järjekorras):

I. Foneetilised vead (tähtede segistamine - 29,1 % vigade üldarvust). Siia kuuluvad ebapüsivad asendused, häälikurühmade sees, peamiselt vilistavate ja sisistavate häälikute piires. Tähtede püsivat asendamist esines vaid 4,4 %.

II. Tähtede ärajätmine sõnas (16,9 %):

- a) konsonantühendi elementide ja vokaalide ärajätmine (8,2 %);
- b) palatalisatsioonivead (b ärajätmine (8,7 %). Viimast allrühma võib ärajätmiseks pidada siiski üksnes formaalselt.

III. Häälduse ja kirjapildi erinevusega seotud vead:

- a) rõhulise o vale märkimine (16,1 %),
- b) hääldusel vahele jäetud häälikute märkimine kirjas.

IV. Reeglivead (11,8 %). Käesolevas töös tuleb selles rühmas vaatluse alla omadussõna lõpu, verbi pöördeliste vormide ja mitmuse õigekiri.

V. Sõnatasandi vead (6,7 %): sõnaosade kirjutamine lahus, eessõna kokkukirjutamine põhisõnaga, eessõna puudumine, sõnade ja lause puudumine, sõnade asendamine.

VI. Tähelepanuvead (3,4 %): eesti ja vene tähtede segistamine ning asendamine.

VII. Tähtede, peamiselt täishäälikute ja b lisamine kuulub rühma jällegi formaalselt.

VIII. Tähtede ümberpaigutamine (0,3 %).

Vigade iseloom on ühesugune nii düsgraafikutel kui hästi edasijõudvaid õpilastel, erinevus on vigade arvus. Kontrollgrupis ei esinenud b lisamist, tähtede asendamist ning progressiivset assimilatsiooni. Segistamist, hääldusest tingitud vigu ja rõhueelse o vale märkimist esineb mõlemas grupis peaaegu võrdselt. Reeglivigu tegid kontrollgrupi (KG) lapsed suhteliselt rohkem (18,5 %) kui düsgraafikud (D) (10,8 %). Ka tähtede ärajätmist ja tähelepanuvigu oli kontrollgrupi õpilastel suhteliselt rohkem kui düsgraafikutel (11,9 % ja 6,0 % ning 7,6 % ja 3,0 %). Vastavate vigade absoluutarv oli kontrollrühmas loomulikult väiksem.

I. Segistamise vead (D 29,4 %, KG 27,4 %). Kõige rohkem segistatakse sisisevaid-vilistavaid

häälikuid kõikvõimalike variantidena igas lauses ning igas sõnas: *большой - пяслой, полжой*; *здесь - стесь, ждесь, здезь*; *растет - ражтеот*; *красная - кражна*; *зеленей - селеный желанный*; *сад - зат*; *в саду - в заду*; *сливы - зливы*; *груши - кружи*; *у нас - у наш*; *хороши - хороси, кароси, хорожи*.

Kõige raskem sõna etteütelses oli *урожай*, düsgraafikud tegid siin 6 liiki vigu: segistamine, tähtede lisamine, ärajätmine, rõhueelse o v a l e märkimine, reegliviga ja sõnatasandi viga, kokku 107 viga, s.o. 10,2 % kõigist etteütelses tehtud vigadest oma grupis, kusjuures segistamist esines 63 korda. Kontrollgrupis eksiti 28 korda, neist segistamist esines 14 korral: *урожай, уро- чай, урозай*.

Raske oli ka sõna *в корзине - в корсине, коршиней, коршине*. Sõnas *фрукты* tuli ette ebaharilikku segistamist: *вудты, жрукты, зукте*. Ilmselt oli sõna õpilastele võõras ning nad kirjutasid häälikustruktuuri moonutades. Õpilased puutusid sõnadega *урожай* ja *фрукты* kokku esmakordselt selles lugemispalas, mille järel (sama tunni piires) tuli kirjutada etteütlus. Ei ole õige nõuda sõna kirjutamist etteütelses pärast selle mõnekordset lugemist.

Segistamist oli ka klusiilide kirjutamisel, vähem segistati ülejäanud konsonante ja vokaale: *вот - вод, вад*; *большой - польшой*; *огород - окород, окорат*; *здесь - зтесь, стесь*; *растет - расдод, расед, ростот*; *морков - маргов; красные - трасные, кросные*; *ьхороши - хороси*; *помидоры - бамиторы; помиторе, памиторы*; *зеленый - селонный, селоный, жияльные, зелены*; *лук - клог, лиг*; *в корзине - карзине*; *яблоки - йабаки*; *груши - крижи*; *это - еда, эта, ето*. Sõnad *вот* ja *это* peaksid õpilastele tuttavad olema juba I klassist alates, kuid nende õigekiri valmistab veel III klassis raskusi. Sõna *это* vead näitavad, et vene keele grafeemid pole omandatud ja optiliselt on see sõna samuti raske - neli õpilast olid kirjutanud э peegelkirjas ("Е").

II Tähtede ärajätmine sõnas (vigu D1 7,6 %, KGI 11,9 %). Seda viga tehti kõige rohkem konsonantühendi puhul, aga eksiti ka vokaalide märkimises. Nt.: *большой - бошой*; *здесь - зесь, жес, zde*; *красная - крсная, кражна, красая*; *растет - расте, ратет*; *морковь - маркф, морофь*; *помидоры - бомидры*; *зеленый - зилйн*; *это - эт*; *в саду - всту, в сад*; *яблоки - яблук*; *сливы - слиь, слии*; *груши - гуши, крси*. Kuna analoogilised vead on

ka vene õpilaste emakeelsetes kirjalikes töödes, nõuab ühendite ja sõnalõppude õigekiri suuremat tähelepanu. Samuti osutavad need vead häälikanalüüsi oskuste puudujääkidele.

Düsgraafikute vigadest moodustab ь ärajätmine 9,1 %, kontrollgrupis 6,6 %. 7 lauses oli kõigest 3 sõna, milles ь esines, kuid vigu oli düsgraafikutel 95, kontrollgrupis 11. See näitab, et ь kasutamine on eesti lastele väga raske.

III. Eraldi grupi moodustasid hääldusest tingitud vead (Dl 7,2 %, KGl 7,1 %). Naaberhäälikute ja sõnarõhu mõjul ei hääldata kõiki häälikuid kirjapildile vastavalt. Kõige rohkem vigu põhjustasid sõnad *огород* (т - д), *морковь* (ф - вь), *помидоры* (е - и), *это* (а - о), *сад* (т - д), *яблоки* (а - о), *груши* (ы - и), *зеленый* (и - е).

Rõhueelse *о* kirjutamine. (Vigu Dl 16,2 %, KGl 15,5 %). Vigade põhjuseks on, et eesti õpilased kirjutavad eesti keele õigekirja printsiipi vene keelele üle kandes hääldamise järgi (nagu kuulevad) ja sama nähtus valmistab suuri raskusi ka vene lastele endile. Düsgraafikud tegid seda viga 170 korda, kontrollgrupp 26 korda. Eksiti sõnades *большой* - *балшой*; *огород* (väga raske - 33 viga) - *агарот*, *агарод*, *агород*, *огарод*; *морковь* - *марков*; *помидоры* - *памиторы*; *хороший* - *хароший*, *ароши*; *в корзине* - *в карсине*.

IV. Reeglivead (Dl 10,8 %), KGl 18,5 %). Raskusi valmistab omadussõna lõpu kirjutamine. Kuna on tegemist eesti keelele mitteomase nähtusega, tekivad vead. Palju vigu tekitas ka tegusõnade pöördeliste vormide ja nimisõnade mitmuse kirjutamine. Nt.: *растет* - *растят*, *раждиот*, *растут*; *красная морковь* - *красный морковь*; *красные* - *красная*, *краснее*; *помидоры* - *помиторы*, *помидори*; *зеленый* - *зеленыи*, *желяней*, *селионный*, *яблоки* - *яплоки*; *сливы* - *слива*, *сливо*, *сливй*, *сливи*; *груши* - *гружи*; *хороший* - *хароший*, *хорошие*, *хороже*, *хорожй*, *хорошай*, *хорошой*; *в корзине* - *карсин*; *фрукты* - *врикте*, *жрукти*.

V. Vead sõnatasandil - 7,0 % üldarvust (KGl 4,8 %). Need vead jagunevad järgmiselt:

1) sõna lahutamine osadeks: *мар ков*, *памидор*, *рас туд*;

2) eessõna kokkukirjutamine põhisõnaga (Dl 28 viga, KGl 3): *всаду*, *унас*, *вкорзине*, *игруши*;

3) eessõna puudumine: *в саду* - *саду*; *в корзине* - *корзине*;

4) sõna puudumine: jäeti ära sõnu *огород*, *растет*, *морковь*, *помидоры*, *зеленый*, *яблоки*, *гру-*

ши, хороший, урожай. Seda viga kontrollgrupis ei esinenud. Võib oletada, et sõna jäeti vahele nende raske kirjepildi ja ka sõna tähenduse mittetundmise tõttu;

5) lause puudumine. Düsgraafikute grupis oli 5 last jätnud kirjutamata 4. lause: *Это сад*. Kontrollgrupis polnud lauset vahele jäetud;

6) sõna asendamine teise sõnaga. Ka seda viga oli ainult düsgraafikutel. Asendati 4. sõna: *картофль - морковь, здесь - вот, морковки - яблоки, груши - фрукты*. Nagu näha, on enamik asendatud sõnu kõlalt või tähenduselt sarnased.

VI. Suhteliselt palju oli tähelepanuvigu - 3,0 % (KGs 6,0 %). Peamiselt segasid õpilased ladina tähed, millega asendati vene tähed. Kõige rohkem asendati vene *y*-d ladina *u*-ga, kokku 27 korda. Raskusi valmistasid veel järgmised tähed: *g - г, ш - м, r - p, l - л, g - к, s - э, s - с, п - н, i - и, t - д*. Nähtavasti on vene keeles kirjutamise oskused välja kujunemata ja seetõttu valitakse kirjutamisel omasem täht.

VII. Vigade üldarvust 3,6 % moodustavad tähtede lisamised (KGs 1,8 %). Lisati täishäälikuid eelnevate ja järgnevate häälikute või tähtede mõjul: *растёт, красная, краснае, красные, бомидорьи, зелёный, зелеинены, яяплок, яблоки, сливыи, сливыы, игруши, хорошой, вруктый, корщинеи, здесьдь, крастет, моркохвь, лукь, лукк, клук, уграшай (урожай), хурасай*.

Need vead näitavad, et grafeemide ja foneemide vastavus on omandamata, sõnu ei suudeta analüüsida ning avaldub eesti keele mõju. Samuti on põhjust arvata, et õpilased ei mõista nende sõnade tähendust ega ole suutnud meelde jätta sõnade kirjepilti.

"ь" lisamist esines teistest vigadest tunduvalt vähem - 0,9 %. (Kontrollgrupil seda viga polnud). Lisatud oli ь järgmistele sõnadele: *огородь, садь, в садуь, растуть, грушиь*.

Võib arvata, et õpilased ei tunne tähekasutamise reegleid ja sõnavorme, kuid need vead näitavad ka halba nägemismälu.

VIII. Tähtede ümberpaigutamist (D - 0,1 %, KG - 0,6 %) ja progressiivset assimilatsiooni tuli ette üksikutel juhtudel.

Kokkuvõtvalt võib järeldada, et õpilaste kirjaliku kõne oskused jätvavad väga palju soovida. Tõenäoliselt on düsgraafikute etteütluste vigade rohkus tingitud nende suulise kõne puuetest (agrammatismi nähud, sõnavara vaesus, hääl-

duspuuded, foneemitaju arenematus), kuid vigade liigid on neil ühised kontrollgrupi õpilaste omadega. Samal ajal on mõlema grupi vead sarnased vene laste kirjalike tööde vigadega. Rohkem raskusi valmistavad järgmised probleemid:

- a) sisisevate-vilistavate häälikute märkimine kirjas,
- b) rõhuta o õigekiri,
- c) eessõnade õigekiri,
- d) omadussõnade õigekiri ja ühendamine nimisõnaga,
- e) heliliste häälikute kirjutamine sõna lõpus ja helitu konsonandi ees.

Omaette raskust valmistab eesti lastele *ь* ja *ѣ* kasutamine kirjas. Palju esines ka *ѐ, ю, я, е* asendamist kahe tähega. Viga näitab, et tegemist ei ole foneemitaju puudega, vaid grafeemi omandamatusena. Järelikult tuleb nende häälikute ning *ь* ja *ѣ* kasutamisele kulutada senisest rohkem tähelepanu ja aega.

Teise ja kolmanda klassi vene keele õpikute ja töövihikute kirjalike harjutuste analüüs

Kuna meie põhitähelepanu oli pööratud kirjaliku kõne vigadele, siis käesolevas analüüsis peatume kirjalikel harjutustel, mis peaksid otsest ette valmistama õpilast õigekirja omandamiseks.

II klassi õpikus on 6 tüüpi harjutusi (kokku 28), töövihikus 21 tüüpi (214). Õpikus on kõige rohkem ära kirjarahjutusi (12), 6 harjutust grammatiliste konstruktsioonide õppimiseks ja 4 sõnavaraharjutust. Ülejäänud harjutusi (suure ja väikese algustähe eristamine, konsonantide ja vokaalide diferentseerimine) on ainult 1 - 2. Ühtki harjutust pole sisisevate-vilistavate häälikute diferentseerimiseks.

Töövihikus on kõige rohkem harjutusi (34) grammatiliste vormide omandamiseks. Suur hulk harjutusi on koostatud sõnade silbikoostise määramiseks (puuduva silbi kirjutamine - 19, silpidest sõna moodustamine - 4, silpide arvu määramine sõnas ja silbikus - 10) ja rõhulise silbi leidmiseks sõnas - 26. Sõnarõhk on küll eesti õpilastele raske omandada ja seda tuleb õpetada, kuid seejuures ei tohiks ära kaduda õiged portsioonid erinevate keelenähtuste omandamise

harjutuste vahel. Häälikute diferentseerimiseks on kokku 12 harjutust. On kahetsusväärne, et sisisevatele-vilistavatele häälikutele on pühen-
datud kokku ainult 4 harjutust (ш - щ - ч - (1),
с - з - ц (1), ж - ч - ш - щ (1), с - ш (1). Vo-
kaalidest on vastandatud ainult u - e (1), o - a
(2), y - ю (1), konsonantidest veel б - в (2), в
- ф (2) ja ühes harjutuses б, г, д - к, п, т.
Vokaalidest puuduvad täiesti е ja я kirjutamist
nõudvad harjutused, konsonantide valiku põhimõte
jääb arusaamatuks.

Ülejäänud töövihiku harjutused (ärakiri 28,
tähtedest sõna moodustamine 6, dialoogis küsimus-
tele vastamine 7, sõnavaratöö 31 jt.) on kõik
vajalikud, kuid õpilase tähelepanu on nende üles-
annete täitmise juures pööratud põhiülesandele,
mitte õigekirjale. Töövihikus on 31 harjutust
tähtede kirjutamiseks, igale tähele üks harjutus.
Kuna aga tähed pole kirjutamise poolest ühesugu-
se raskusega, jääb küsitavaks keerulisemate täh-
tede kirjutamise omandamine ühe harjutusega.

Üks suuremaid puudusi oli etteütlustes в ja
й vale kasutamine. Töövihikus ja õpikus pole nen-
de õigekirja õppimiseks antud ühtki harjutust.
Tulemused aga näitavad, et в ja й õigekirja ei
omandata iseenesest, muude ülesannete täitmise
kõrval. III kl. õpikus on kokku 108 kirjalikku
harjutust, neist 40,6 % (46) võtavad enda alla
sõnavaraharjutused. Grammatiliste konstruktsioo-
nide omandamiseks on 30, ärakirjaks 13, tõlkimi-
seks 11 ülesannet. Iseseisva jutukese koostamist
nõuab 8 harjutust ja arvsõna kirjutamiseks on
ette nähtud 2 harjutust.

Töövihiku harjutustes pööratakse samuti kõi-
ge rohkem tähelepanu grammatikale (55 harjutust -
56,1 %). Ülejäänud harjutused sarnanevad õpiku
ülesannetega (ärakiri, silbikute joonistamine
koos rõhu määramisega, hääliku kõla muutmine,
ristsõnade koostamine, sõnavaratöö, lausete koos-
tamine, arvsõnade kirjutamine). Häälikute dife-
rentseerimiseks on ainult 5 harjutust: е või и, с
või з, ш või ж, т või д, л või ль kirjutamine.

Nagu näha, on kolmanda klassi õpikus ja töö-
vihikus samad puudujäägid, mis teise klassi õppe-
kirjanduseski. Täiesti puuduvad kõige raskemate
sisihäälikute (ч, щ) ja kõigi vilistavate-sisise-
vate häälikute omavahelise eristamise harjutused.
Üks harjutus л ja ль eristamiseks ei õpeta õpila-
si ka в õigesti kasutama.

Kõik II ja III kl. õpiku ja töövihiku har-

jutused on vajalikud, kuid need ei kindlusta keele kui süsteemi omandamist. Puudu jääb just õigekirja õpetavatest harjutustest. Nagu näitas etteütluse vigade analüüs, tulenevad paljud vead vene keele foneetika ning tähekasutuse iseärasustest ja viimased on paljuski eesti lastele võõrad. Järelikult peaksid õpikud ja töövihikud olema koostatud neid iseärasusi ja keelt kui süsteemi arvestavalt. Samuti tuleks algklasside metoodilised juhendid sõnastada konkreetselt ja täpselt, et oleksid määratud need ülesanded ja oskused, mida õpilane peab nii suulises kui kirjalikus kõnes klasside kaupa omandama, et üleminek ühest klassist teise oleks sujuv. Kogu programmi omandamine peaks olema kindlustatud harjutusmaterjaliga, mis arvestaks eesti keele iseärasusi, õpilase võimeid ning oleks abiks ka õpetajale.

KIRJANDUS

- Karlep, K., Vesker, L. Mõningaid emakeele algõpetuse probleeme logopeedi pilguga // Nõukogude Kool. - 1972 - Nr. 5. - Lk. 399 - 405.
- Lepik, E. Düsgraafia põhjustest // Nõukogude Kool. - 1972. - Nr. 1. - Lk. 54 - 57.
- Pentre, N., Rump, V. Metoodiline juhend vene keele õpetamiseks 1. klassis. - Tallinn: Valgus, 1980. - 87 lk.
- Teral, P. Kirjutamispuuetega 3. klassi õpilaste kirjavead vene keeles: Diplomitöö. - Tartu: 1987. - 76 lk. (Käsikiri TÜ eripedagoogika kateedris.)
- Батарина И.Г. Русский язык для шестилетних детей. - Tallinn: Valgus, 1984. - 123 с.
- Вахар Ы., Сийрак А. Методическое пособие для учителя русского языка III класса. - Tallinn: Valgus, 1982. - 168 с.
- Вахар Ы., Сийрак А. Учебник русского языка для III класса. - Tallinn: Valgus, 1984. - 264 с.
- Вопросы методики обучения русскому языку в национальной аудитории / Сост. А. Давидянц, Н. Сепп. - Tallinn, 1984. - 143 с.
- Дмитриева В. Уровень коммуникативной компетенции выпускников средних школ с эстонским языком обучения в письменной речи: Дипл. раб. - Tartu. 1983. - 98 с. (Рукопись на кафедре специальной педагогики.)

- Иваненко С.Ф. К диагностике нарушений чтения и письма у младших школьников // Дефектология. - 1984. - № 1. - С. 52 - 55.
- Иванова А. Языковая и коммуникативная компетенция по русскому языку учащихся выпускных классов в эстонском языке обучения в разных речевых зонах ЭССР: Дипл. раб. - Тарту, 1985. - 135 с. (Рукопись на кафедре специальной педагогики.)
- Конюшкова Е.Н. Актуальные проблемы развития дефектологии // Дефектология. - 1984. - № 1. - С. 3 - 7.
- Кузьмина С.М. Теория русской орфографии. - М.: Наука, 1981. - 265 с.
- Левина Р.Е. Нарушения письма у детей с недоразвитием речи. - М.: Изд-во АПН РСФСР, 1961. - 309 с.
- Пентре Н., Румп Э. Дополнительный методический материал к урокам русского языка во II классе. - Таллинн: Валгус, 1981. - 67 с.
- Правдина О.З. Логопедия: Учеб. пос. - М.: Просвещение, 1973. - 272 с.
- Программа по методике преподавания русского языка в начальных классах школ с эстонским языком обучения / Сост. И. Середитская. - Таллинн, 1979 - 24 с.
- Садзюшкова И.Н. Нарушение письменной речи у младших школьников. - М.: Просвещение, 1983. - 111 с.
- Спирова Л.Ф., Ястребова А.В. Учителю о детях с нарушением речи. - М.: Просвещение, 1985. - 143 с.
- Щерба Л.З. Теория русского письма. - Л.: Наука, 1983. - 134 с.
- Ястребова А.В. Коррекция нарушений речи у учащихся общеобразовательной школы. - М.: Просвещение, 1978. - 103 с.7

ТРУДНОСТИ ПРАВОПИСАНИЯ НА РУССКОМ ЯЗЫКЕ У ЭСТОНСКИХ ДЕТЕЙ

Т. Пуйк, Р. Терал

Р е з ю м е

Был проведен диктант в III классах эстонских школ на русском языке для выяснения трудностей правописания. В эксперименте участвовало 100 учеников, из них 50 имели определенные трудности во владении правописанием родного (эстонского) языка и получили логопедическую помощь. Остальные ученики не испытывали трудностей в учебе. Был проведен и анализ письменных упражнений по учебнику и рабочей тетради III класса.

Выяснилось, что умения правописания учащихся III классов находятся на довольно низком уровне. Типичные ошибки у учеников контрольной и экспериментальной групп не отличаются друг от друга. Разница выявляется только в количестве ошибок, которых у учеников с трудностями в обучении сделано в 7 раз больше, чем в контрольной группе. В то же время ошибки в диктантах обеих групп совпадают с ошибками учеников с русским родным языком.

Ошибки разделились на следующие группы:

- 1) фонетического характера: смешение свистящих и шипящих (*здесь - стесь, ждесь, здезь*) и других звуков (*вот - вод - вад*), (*это - эда - эта*);
- 2) ошибки на пропуск буквы в слове (*сливы - слиы, слви, растет - расте, ратет*);
- 3) ошибки на правила правописания (*растет - растят, раждиот, хороший - хароший, хорошие, хороже, хорожий, хорошей, хорошей*);
- 4) ошибки на уровне слова:
 - а) пропуск предлогов,
 - б) разделение слова на части (*мар ков, па и дор*)
 - в) написание слов и предлога слитно (*всаду, унас*)
- 5) неправильное употребление *ь* и *ъ*.